

Wioletta Danilewicz

Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytet w Białymstoku

RODZINA A SKUTKI MIGRACJI ZAGRANICZNYCH

Problemy materialne wielu polskich rodzin w czasie obecnych przemian społeczno-gospodarczych, np. utrata pracy, niskie zarobki lub po prostu chęć poprawienia sytuacji materialnej, skłaniają Polaków do podejmowania decyzji o migracjach zarobkowych. Wyjazd za granicę w celu zarobkowym często uważany jest za najszybszy i najbardziej dostępny sposób rozwiązania problemów finansowych rodziny.

Emigracja określona jest jako wyjazd z ojczyzny do innego państwa w celu osiedlenia się tam na stałe lub na pewien okres. Wyróżnia się emigrację stałą, sezonową, okresową, zarobkową, polityczną. Według zaleceń organizacji międzynarodowych (np. ONZ) migracje są krótko- i długookresowe, „przy czym w przypadku pierwszych z nich zakłada się, że pobyt w nowym miejscu zamieszkania (nieobecność w starym miejscu) jest zamierzony nie na dłużej niż jeden rok (choć oczekuje się, że jego długość przekroczy pewien minimalny czas, np. dwa albo trzy miesiące), zaś w przypadku drugim, że jest on zamierzony na dłużej niż jeden rok”.

Migracje zagraniczne rozpoczęły się w Polsce w XVIII wieku, w dobie rozbiorów (1772-1918), miały charakter polityczny i skierowane były głównie do krajów zachodniej Europy. Pierwsza masowa emigracja do Ameryki Północnej miała charakter polityczny, gdyż wyjeżdżali uczestnicy powstania kościuszkowskiego, chroniąc się w ten sposób przed prześladowaniami. Następne fale emigracji były konsekwencją kolejnych powstań narodowowyzwoleńczych.

Na przełomie XIX i XX wieku rozpoczęły się wyjazdy uboższej części społeczeństwa „za chlebem”. Były między innymi skutkiem przeludnienia wsi i powolnego rozwoju przemysłu polskiego w latach międzywojennych [Kujawska i in., 1988]. Intensywne migracje trwały przez cały okres okupacji hitlerowskiej, jak i bezpośrednio po II wojnie światowej. Kolejna fala wyjazdów pojawiła się w latach 1977-1981 i z osłabioną dynamiką trwa do dzisiaj. Częstym typem wychodźstwa w latach 80. była emigracja polityczna, kreacyjna – związana z brakiem możliwości rozwoju. Obecnie mówi się o emigracji ekonomicznej, konsumpcyjnej.

Za granicę wyjeżdżają kolejne już pokolenia. Wiele rodzin narażonych jest z tego powodu na doświadczenia związane z nieobecnością jednego lub obojga rodziców.

Analiza wyników badań rodzin niepełnych w dotychczasowym dorobku piśmiennictwa naukowego wykazuje, że ta problematyka jest dosyć głęboko opracowana. Skutki rozłąki dziecka z rodzicem są różnorodne, zależne od przyczyny rozstania.

W literaturze niewiele jest jednak opracowań pedagogicznych i psychologicznych dotyczących rodzin, których pełna struktura jest czasowo zaburzona z powodu wyjazdu rodzica za granicę.

Wyjazd za granicę ma liczne konsekwencje. Dotyczą one zarówno realizacji poszczególnej funkcji rodziny, jak i odnoszą się indywidualnie do każdego jej członka. Z przeprowadzonych badań dotyczących sytuacji opiekuńczo-wychowawczej dzieci w rodzinach czasowo rozłączonych z powodu długotrwałego pobytu rodziców za granicą wynika, że ich sytuacja jest dalece zróżnicowana. Zależy od następujących czynników: nieobecności matki, ojca lub obojga rodziców; wieku dzieci; miejsca i czasu pobytu za granicą. Ponadto istotne są czynniki wpływające na stosunek emocjonalny dzieci wobec wyjazdu rodziców za granicę: jakość i częstotliwość kontaktów z nieobecnymi rodzicami, zadowolające lub niezadowolające kontakty z osobą opiekującą się nimi, znajomość przyczyn wyjazdu rodziców za granicę, przygotowanie dziecka do wyjazdu rodzica i rozłąki z nim, pożycie małżeńskie rodziców przed wyjazdem, sytuacja materialna rodzin.

Wprawdzie celem wyjazdu rodziców jest poprawienie sytuacji materialnej rodziny, to jednak nie zawsze jest on zrealizowany. W niektórych rodzinach sytuacja materialna nie poprawiła się, a wręcz pogorszyła, między innymi z powodu porzucenia rodziny, krótkiego pobytu rodzica za granicą lub kłopotów ze znalezieniem względnie stałej pracy, czy też okazjonalną pomocą finansową z zagranicy, spowodowaną np. nadużyciem alkoholu lub rozluźnieniem więzi. Negatywne konsekwencje długotrwałego pobytu rodziców są dość liczne i zróżnicowane. Wyjazdy niosą ze sobą deprawację potrzeb emocjonalnych, wzajemne odzwyczajanie się, przeciążenie obowiązkami pozostałego z dziećmi współmałżonka oraz niektórych dzieci (zwłaszcza dziewcząt i dzieci wiejskich). Trudności wychowawcze, które rodzice muszą samotnie pokonywać, brak czasu na wypoczynek, na wspólne spędzanie czasu wolnego przyczyniają się do zawężenia funkcji opiekuńczo-wychowawczej rodziny. Niejednokrotnie opieka nadmierna (np. dziadków) lub opieka niedostateczna oraz jej brak podczas nieobecności obojga rodziców, przyczyniają się do poczucia nadmiernej swobody (zwłaszcza dzieci w starszym wieku szkolnym), co jest przyczyną np. niższych osiągnięć szkolnych w porównaniu z osiągnięciami dzieci z rodzin pełnych. Ponadto niektóre z nich uważają, że wysokie zarobki można osiągnąć wyłącznie za granicą. Nie znają innych możliwości, rodzice nie pokazali im, że można osiągnąć sukces zawodowy czy finansowy w Polsce. Inne natomiast przyzwyczały się do specyficznego modelu rodziny – z ojcem (rzadziej matką), przebywającym poza domem. Akceptują jednak taką sytuację, bo zapewnia im komfortowe warunki życia.

Jednakże wyjazd za granicę nie zawsze ma negatywne konsekwencje. Zdecydowanie pozytywne jest poprawienie sytuacji materialnej większości rodzin, co podwyższa ich pozycję społeczną. Ponadto korzystnym aspektem jest udział dzieci w czynnościach domowych. Wyjazd rodzica, który nadużywał alkoholu, wszczynał awantury, wpłynął na poprawienie atmosfery życia rodzinnego w domu. Rodziny takie odzyskały spokój, poczucie bezpieczeństwa. Niektóre rodziny podczas rozłąki odczuwają głębsze niż dotychczas poczucie odpowiedzialności, wspólnoty, przywiązania, miłości.

Pobytu rodziców za granicą nie należy rozpatrywać jedynie w kontekście realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej w ich rodzinach. Wieloaspektowość życia rodzinnego przyczynia się do jej postrzegania w badaniach społecznych jako instytucji społecznej. Wprawdzie zauważa się postępującą jej degradację postrzegania ze względu na m.in. rozpatrywanie wewnętrznej dynamiki życia rodzinnego, w tym więzi i relacji łączących poszczególnych członków rodziny, to jednak zadania względem społeczeństwa są nadal niepodważalne.

S. Kawula podkreśla na przykład, że na funkcje rodziny w ogóle, a na jej funkcje wychowawcze w szczególności, należy spojrzeć zawsze z dwóch punktów widzenia: z punktu widzenia zadań, jakie ma rodzina spełniać wobec swoich członków oraz zadań jakie rodzina spełnia wobec społeczeństwa. Rodzina wychowuje dzieci nie tylko dla siebie jako rodziny i dla osobistego szczęścia ich członków, ale także dla ogólnego dobra społecznego [Kawula i in., 1998]. Tak więc z instytucjonalnym charakterem rodziny wiąże się przede wszystkim funkcje, jakie spełnia ona w stosunku do społeczeństwa i w stosunku do swoich członków. Rodzina jako instytucja wpływa wychowawczo na swoich członków poprzez oddziaływanie wewnątrzrodzinne oraz współpracuje z innymi instytucjami wychowawczymi, z bliższego i dalszego otoczenia społecznego.

Zatem skutki pobytu za granicą dotyczą nie tylko poszczególnych członków rodziny, ale też środowiska lokalnego. Wyjazd za granicę ojca, który utracił pracę lub jego zarobki nie wystarczały na zaspokojenie potrzeb rodziny, jest bardziej korzystny zarówno z punktu widzenia wychowawczego (np. poprzez podwyższenie autorytetu w oczach dziecka i współmałżonka) jak i społecznego, niż bierna lub biorcza postawa.

Podczas pobytu za granicą, często kilku- lub kilkunastoletniego, badani rodzice przystosowują się do warunków, w jakich się znaleźli. Lesław Kulmatycki podejmując problem sytuacji emigrantów zwraca uwagę na proces ich adaptacji. Wymienia aspekt kulturowy, społeczny, osobisty i fizyczny.

Asymilacja kulturowa wiąże się między innymi z poznaniem języka, tradycji, stylu życia. Asymilacja społeczna dotyczy pracy zawodowej, komunikacji z innymi, życiem towarzyskim i sąsiedzkiem oraz zainteresowaniami.

Asymilacja osobista dotyczy próby odnalezienia swojego miejsca w nowych warunkach, a fizyczna polega na poznawaniu odmienności klimatu, krajobrazu, smaków itp.

Wprawdzie wymienione elementy przystosowywania się do nowych warunków życia dotyczą tych emigrantów, którzy zakładają pozostanie na stałe w nowym kraju, to jednak niektóre z nich dotyczą też migrantów czasowych. Nieuniknione są bowiem kontakty społeczne, chociażby w związku z podejmowaną pracą, a także kontakt z kulturą.

Polacy wyjeżdżają w poszukiwaniu pracy zarówno do krajów europejskich, jak i pozaeuropejskich. Możliwość bezwizowego wyjazdu, stosunkowo niska cena biletu, np. do Belgii, duża liczba znajomych lub krewnych, którzy zwłaszcza na początku pobytu służą pomocą w znalezieniu pracy oraz mieszkania, korzystny kurs walut tych państw w stosunku do złotówki, możliwość powrotu do Polski bez większych strat (np. na bilet) w razie nieznalezienia pracy lub jej chwilowego braku, to niektóre przyczyny coraz większej popularności zarobkowania w krajach europejskich.

Pracując w państwach europejskich rodzice utrzymują kontakt z rodziną – nie tylko poprzez przyjazdy do Polski, lecz także dzięki odwiedzinom poszczególnych członków rodziny. Przyjeżdżają na przykład na święta, uroczystości rodzinne itd. Odwiedzają ich

także dzieci oraz współmałżonkowie. Z wychowawczego oraz społecznego punktu widzenia korzyść z nich jest zdecydowanie obustronna. Dzieci widzą co robi rodzic, gdzie pracuje, mieszka. Rodzice natomiast mają okazję przebywania z dziećmi, utrzymują kontakt z całą rodziną.

Względnie częste kontakty rodziny są przyczyną bezpośredniego poznawania kultury kraju, w którym przebywa rodzic. Świadomie i nieświadomie nabywanych i podpatrywanych sposobów zachowania, ubioru, konsumpcji, sposobów spędzania czasu wolnego, wystroju wnętrza i otoczenia, poznawania języka.

Pobyty jest też inspiracją do zainteresowania danym państwem, jego historią. Ponadto dorośli (a przede wszystkim dzieci), kolekcjonują karty świąteczne, pocztówki, karty telefoniczne, zdjęcia, gazety, czasopisma, nagrywane kasety video będące pamiątką z pobytu np. w Stanach Zjednoczonych, Belgii, Niemczech. Odwiedziny są też okazją do turystyki. Jednakże zwiedzanie kraju czasowego pobytu uzależnione jest m.in. od zasobów finansowych rodziny, które z kolei zależą od czasu pobytu za granicą, ciągłości pracy.

Poznawanie kultury kraju czasowego pobytu przyczynia się do przenoszenia, zapożyczania jej elementów. Na przykład gromadzenie sprzętu gospodarstwa domowego, kupowanie sprzętu wyższej jakości jest m.in. próbą usprawnienia codziennych czynności. Ponadto podpatrzone wzory spędzania czasu wolnego są inspiracją do np. wyjazdów na wczasy, organizowania wycieczek dzieciom. Przenoszone są także inne elementy stylu życia – otoczenie wokół wybudowanych, nowych domów nie jest już typowym „ogrodkiem”, lecz estetycznie zaprojektowanym i dobrze utrzymanym miejscem rekreacji.

Powracający, po kilku latach zarobkowego pobytu za granicą, przywożą nie tylko pieniądze, ale też dobra materialne. Na przykład z badań przeprowadzonych przez A. Kujawską-Misiąg i M. Latucha wynika, że spośród wypowiedziujących się na temat wpływu wyjazdu na ich obecne życie w kraju, 82% wskazywało na podniesienie standardu życiowego, a 10% wymieniło korzyści pozamaterialne.

Podobnie wypowiadają się respondenci prezentowanych badań przeprowadzonych przez autorkę. Zarobione pieniądze przeznaczone są głównie na mieszkania i poprawienie dotychczasowych warunków życia rodziny. Samochody, sprzęt rolniczy, sprzęt gospodarstwa domowego, sprzęt audiowizualny to najczęściej wymieniane dobra, gromadzone przez rodziców dzieci w wieku szkolnym. Im starsze są dzieci, tym częściej zarobione pieniądze przeznaczone są na zabezpieczenie ich przyszłości. Rodzice kupują więc mieszkania, pomagają finansowo usamodzielnionym już dzieciom i ich rodzinom.

Niektórzy zakładają i inwestują we własne firmy, działalność handlową – poszerzając tym samym rynek pracy i zatrudnienia. Z wyjazdu za granicę korzystają nie tylko sami czasowi emigranci i ich rodziny, ale też osoby świadczące usługi. Powstały firmy przewozowe uruchamiane w związku z potrzebą przenoszenia się z kraju do kraju. Ponadto jedynym lub dodatkowym źródłem utrzymania dla niektórych prywatnych kierowców jest przewożenie pasażerów np. z Belgii do Polski. Pieniądze zarobione za granicą wspomagają także budżety miast. Przykładem są Siemiatycze, 15-tysięczne miasto w województwie białostockim. Dzięki zarobkom z zagranicy miasto zostało wyposażone w wodociąg, a większość mieszkańców korzysta z gazu. Na obrzeżach miasta, nad zalewem, rośnie osiedle domków jednorodzinnych. Zarejestrowanych jest ponad pięć tysięcy samochodów, a każda rodzina, która chciała mieć w domu aparat telefoniczny,

otrzymała go. Stopa bezrobocia w tym mieście jest jedną z najniższych w województwie. Przykłady te świadczą o zróżnicowanym i wieloaspektowym wpływie migracji Polaków na ich życie rodzinne i społeczne. Zagadnienie to wymaga jednak szerokiego i wnikliwego opracowania. Uzależnione jest bowiem od wielu czynników. Omówione elementy badań są jedynie próbą zwrócenia uwagi na wieloaspektowość problematyki związanej z czasową migracją zagraniczną Polaków. Ponadto celowy dobór próby badawczej – dzieci z rodzin czasowo rozłączonych z powodu wyjazdu rodzica za granicę – ogranicza zmienne badawcze. Zakładam, że aby poznać skutki czasowych migracji zagranicznych należy także uwzględnić m.in. wiek wyjeżdżających, sytuację rodzinną (osoby niezamężne, zamężne bezdzietne, osoby mające dzieci), wykształcenie, miejsce zamieszkania (miasto, małe miasto, wieś).

Sadzę, że dalsze, pogłębione i rozszerzone badania, dotyczące rodzinnych i pozarodzinnych skutków migracji zagranicznych przyczynią się do poznania korzyści pozamaterialnych, które są dalece większe (znaczniejsze) niż wskazuje dotychczasowa analiza. Przyczynią się także do poznania systemu wzajemnych powiązań i uwarunkowań zachodzących między rodziną migracyjną jako mikrostrukturą a społeczeństwem jako makrostrukturą.

Bibliografia

- Kawula S., Brągiel J., Janke A. [1998], *Pedagogika rodziny*, Warszawa.
Kujawski A., Misiąg I., Latuch M. [1988], *Motywacje zagranicznych migracji ludności polskiej*, w: „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1.

Summary

W. Danilewicz – *Two aspects of parents temporary staying abroad*

Poland is a typical example of country where society has taken part of external migration processes, at least, three centuries. The process of leaving country was results of political, social and economical changes. Nowadays its mass character is connected with the need to improve material conditions.

I present two aspects of this problem. First is connected with incompleteness of families in which one or both parents stay abroad for a long time. Studies show the effects of disordered family structure on the process, conditions and results of upbringing, in such families. Difficulty of upbringing, which parent has to solve alone, lack of free time for work and rest with children, are the cause of narrow of tutoring and caring function of such families.

But there is the second aspect of Polish' migration. It has influences on whole life of migrants and of their families in long-lasting perspective. People have to adapt to new conditions for them in a new country. They adjust to new tradition, customs, style of life, language etc. After coming back they adapt these knowledge to their families and local environment. They spend money on their children: their education, buy apartments for them, cars, flats or houses, start their own business. They also spend free time in different ways, even improve standard of the nearest surroundings.

That is why migrations have personal, cultural and social effects.